

MIHAI COMAN

**101
CONCEPTE
PENTRU
A ÎNȚELEGE
RELIGIILE
LUMII**

POLIROM
2024

CUPRINS

<i>Cuvânt-înainte</i>	9
Acțiuni și obiecte sacre	15
Apocalipsa	17
Arhetipuri	19
Ascetism	22
Ateism, agnosticism	24
Autenticitate	27
Autoritate	29
Binecuvântare	32
Blasfemie	33
Blestem	36
Cinematografie	38
Comemorare	40
Comunicare	42
Comunitate a credincioșilor	44
Comunitate clericală	47
Convertire	50
Corp omenesc	53
Cosmogonie	55
Cult al celebrităților	58
Demoni	61
Denominație, sectă, cult	64
Divinație	66
Economie religioasă	69
Erezie	72
Excomunicare	74
Exorcism	76
Experiență religioasă	78
Extaz	81
Fondatori/întemeietori	83
Fundamentalism	85
Globalizare și religii	88
Hagiografie	90
Impuritate	92

Inițiere	95
Interdicții religioase	97
Limbaj sacru	99
Liminalitate	102
Locuri sacre	104
Lumea de dincolo	107
Magie	110
Marketing religios	112
Martirizare	116
Mass-media	118
Mântuire	121
<i>Media events</i>	123
Milenarism	125
Miracol	128
Misticism	131
Mit	134
Modernitate și secularizare	138
Muzică	142
Naționalism religios	144
Noile mișcări religioase (NMR)	146
Ofrandă	150
Păcat	151
Pelerinaj	153
Pietate	156
Pluralism religios	158
Postmodernitate și postsecularizare	161
Preoți celebri	164
Procesiuni	167
Profan	169
Profeție	171
Publicitate	174
Purificare	177
Putere politică	178
Rebeliune religioasă	182
Relicve	185
Religie – definiții	187
Religie – tipologii și note caracteristice	191
Religii axiale	195
Religii digitale	198
Religii metaforice	201
Religii politice	203
Religii populare	206
Religii seculare/religii civile	208
Religiozitate	210

Ritual	213
Rituri de trecere	215
Rugăciune	218
Sacralizare	220
Sacrificiu	223
Sacrilegiu	225
Sacru	227
Sanctificare	229
Sanctificare populară	232
Sărbătoare	234
Scrieri sacre	237
Sincretism	239
Spațiu public	242
Spiritualitate	245
Suferință	247
Suflet	250
Șamanism	252
Timp sacru	255
Tradiție	258
Umor	261
Venerare	264
Vindecare miraculoasă	267
Vrăjitorie	269
101. Credința	272
<i>Bibliografie</i>	277

Muzică

Nu voi discuta aici uriașa producție de muzică folosită în timpul ceremoniilor religioase sau cea pe teme religioase, subsumabilă așa-numitei „muzici clasice”. Mă voi referi la industriile moderne ale muzicii, unde numeroase melodii de succes fac apel la teme, simboluri și personaje din religie: mă gândesc aici la melodii celebre precum *Mercedes Benz* (Janis Joplin), *Like a prayer* sau *Live to tell* (Madonna), *Count sin* și *Jesus walk* (Kanye West), *Heart-shaped box* (Nirvana), *Black Jesus* (Tupac Shakur) etc.; sau la numeroasele titluri din stilul muzical country precum *New again* de Sara Evans și Brad Paisley (care a fost *soundtrack*-ul filmului *The Passion of the Christ*), *Believe* (Brooks și Dunn) ori *The old rugged cross* un cântec celebru al lui Johnny Cash. Pe un alt palier există stiluri muzicale și curente care, programatic, își asumă misiunea de propovăduire: putem astfel să evocăm stiluri precum *gospel rap* sau *Christian metal rock* (și formații precum Messiah Prophet, Leviticus, Saint, Deliverance). În același timp, nu trebuie să uităm de existența unor cântăreți și grupuri care se individualizează prin folosirea unor teme apocaliptice și satanice – precum Ozzy Osbourne, Judas Priest, White Zombie, Profanatica. Dacă formațiile de rock satanic au făcut totul pentru a fi vizibile, provocând, atât de autoritățile religioase, cât și de reprezentanți ai diferitelor asociații civice, mult mai puțin vizibile au fost trupele care se integrează în ceea ce s-ar numi Christian metal rock. Bivins (2017, pp. 111-112) susține că după anii '90 acest curent și-a creat festivaluri specifice, a obținut credibilitate, și-a format un public propriu, insistând asupra faptului că mesajul lor creștin era tot atât de intens precum sonoritățile metal rock.

De asemenea, muzica *gospel* este o combinație între blues și *spiritual*; acest stil a fost creat în anii '30 de Thomas Dorsey, care era un cântăreț de blues (o muzică laică, axată pe teme ale vieții personale, născută și inspirată din dramele negrilor de pe plantațiile din sudul Americii); Dorsey a avut o revelație religioasă și a decis să-și dedice viața Bisericii, iar între activitățile lui în congregație a avut inițiativa de a combina ritmurile blues cu cele ale muzicii *spiritual* (o muzică cu teme și inflexiuni religioase); astfel, prin combinația unui stil muzical specific folclorului afro-americanilor cu un stil muzical religios s-a născut muzica *gospel*, care astăzi este o parte importantă a ceea ce se numește Black Church și, în același timp, un gen comercial de mare succes.

În ultimele decenii, un alt stil specific *popular culture*, și anume hip-hopul, a venit să se altoiască pe muzica *gospel*: pornind de la ideea că hip-hopul este muzica tinerilor și că tinerii vin din ce în ce mai rar la biserică, mai mulți cântăreți sau promotori ai acestor stiluri muzicale, pe de o parte, și, pe de alta, unii preoți ai unor Biserici neoprotestante (mai ales din zona suburbiilor) au acceptat inserția în cadrul serviciilor religioase a unor cântece religioase în ritm de hip-hop sau de rap. Introducerea (după terminarea slujbei) a mai multor melodii cu texte inspirate din Noul și Vechiul Testament, dar și cu versuri inspirate din preocupările celor care locuiau în acea zonă a avut succes, atrăgând mai mulți tineri la slujbele de duminică, dar și la viața și acțiunile sociale ale acelor biserici.

Analizând utilizarea muzicii de tip *popular-secular* (rock, rap, hip-hop etc.), pe baza interviurilor semidirecționate cu liderii religioși și credincioșii din opt biserici evanghelice din zona capitalei Washington, Vega (2012) identifică patru funcții ale utilizării acestora:

- a) sunt folosite ca preludiu sau ca mod de a umple timpul dintre momentele majore ale ceremoniilor (deci nu sunt cântate în cor de credincioși, ca muzica religioasă – de tip *gospel*, spre exemplu – sau ca muzică cu teme și de inspirație religioasă – așa-numita *contemporary Christian music*); deoarece multe melodii sunt celebre și credincioșii sunt familiarizați cu ele, aceste momente oferă un limbaj unitar, un substrat emoțional și creează o atmosferă comunitară;
- b) textele cântecelor alese au, frecvent, teme legate de marile probleme ale vieții, teme congruente cu mesajul religiei; prin ele se produce nu o depărtare de Biserică, nu o mișcare de secularizare, ci o exprimare în forme noi a religiozității;
- c) conținutul acestei muzici este înțeles de toți, în antiteză cu unele aspecte ale mesajului religios, care sunt mai complexe și greu de descifrat; traducând religia noninstituțională în teme accesibile, pe care muzica de tip *popular culture* le conține, bisericile pot să ofere o înțelegere contextualizată a religiei;
- d) prin folosirea muzicii *popular-secular* se transferă mai ușor trăirile religioase spre viața de zi cu zi – auzind aceste melodii acasă sau la locul de muncă sau în malluri, oamenii își reamintesc de momentele petrecute în biserică și de mesajul religios primit acolo (Vega, 2012, pp. 375-376).

Nu toate aceste sincretisme au fost acceptate de oficialitățile religioase; spre exemplu, clipul Madonnei *Live to tell*, în care cântăreața apărea

crucificată asemenea lui Iisus, a născut numeroase controverse și a generat proteste ale Bisericii Catolice și ale Bisericii Ortodoxe din SUA (Klassen, 2014, p. 86); la fel de controversat a fost și clipul *Like a prayer*: elementele care au generat cele mai vehemente atacuri (vezi sinteza acestui caz în Santana & Erickson, 2016, pp. 90-92) au fost amestecul de sex și religie, combinația dintre spiritualitate și exuberanța trupului expus în poziții lascive, la care se adaugă și etalarea unor *stigmata* ce apar pe mâinile sale.

Referințe

- Bivins, Jason, 2017, The weight of the world: Religion and Heavy Metal music. În B. Forbes & J. Mahan (eds.), *Religion and popular culture in America*, University of California Press, pp. 100-118.
- Klassen, Chris, 2014, *Religion & popular culture: A cultural studies approach*, Oxford University Press.
- Santana, Richard, & Erickson, Gregory, 2016, *Religion and popular culture: Rescripting the sacred*, McFarland.
- Vega, April, 2012, Music sacred and profane: Exploring the use of popular music in evangelical worship services, *The Journal of Religion and Popular Culture*, 24(3), pp. 365-379.

Naționalism religios

Numeroși autori susțin că diversele forme de naționalism excesiv sunt apropiate de religiile politice: „Religia politică în aceste cazuri este exprimată prin exaltarea națiunii ca un obiect transcendent, aproape divin, care trebuie venerat și cu care oamenii trebuie să se identifice – într-un cuvânt, națiunea ca Dumnezeu” (Armstrong, 2016, p. 69). Naționalismul politic exagerează realizările națiunii, măreția și unicitatea ei și sacralizează teritoriul, trecutul (istoria) și viitorul (naționalismul profetic), precum și eroii naționali (din trecut sau prezent). Astfel,

naționalismul religios extinde logica instituțională a religiei în sfera statului național, derivând orice formă de autoritate din aceea absolută a divinității, și nu din deciziile demosului. Istoria națiunii este concepută ca o dramă cosmică, care conduce către o renaștere, nu către progres. Agentul acțiunii

este un individ autodisciplinat prin credința în Dumnezeu, nu unul condus de propriile interese (Friedland, 2002, p. 384).

Analizând vasta bibliografie consacrată relației dintre religie și naționalism, Rogers Brubaker (2012, p. 3) distinge patru abordări:

Prima constă în a privi religia și naționalismul, precum și etnicitatea și rasa, ca fenomene analoage; a doua utilizează religia ca un factor ce explică diverse aspecte ale naționalismului – originea sa, puterea sau anumite note distinctive; a treia constă în tratarea religiei ca determinată de specificități naționale și în urmărirea modurilor de întrepătrundere și influențare; a patra postulează existența unei forme distincte de naționalism religios.

Așadar, dacă primele cazuri puneau relația în termenii asemănărilor ce pot lămuri unele aspecte, dar nu au valoare explicativă, sau ai relației cauză-efect, în care fie religia, fie naționalismul explică resurgența celuilalt fenomen, în ultimul caz se pornește de la ideea că religia este un fapt social total, capabil să reglementeze fiecare aspect al vieții unei colectivități. Naționalismul religios este deci axat pe unele elemente constitutive ale națiunii precum teritoriul, cultura, familia etc., pe care le consideră esențiale în lupta împotriva forțelor economice și sociale care pot slăbi națiunea (globalizarea și liberalismul economic, de exemplu).

Punând în antiteză naționalismul secular cu naționalismul religios, Mark Juergensmeyer, unul dintre autorii de referință, consideră că autoritatea statului național este întemeiată pe ideea laică a unui conglomerat de indivizi egali, și nu pe aceea a unor legături etnice profunde sau a unui mandat sacru; în cazul naționalismului religios, ideologia acestuia

combină credințe religioase tradiționale în predestinarea divină și autoritatea religioasă cu noțiunile moderne legate de statul-națiune. Dacă naționalismul religios etnic politizează religia, folosind elemente de identitate religioasă pentru scopuri politice, formele ideologice de naționalism religios efectuează o mișcare opusă: ele dau dimensiune religioasă faptului politic, pun politicul și luptele într-un context sacral (Juergensmeyer, 2019, p. 100).

Construcția naționalismului religios este favorizată de patru factori (Rieffer, 2003, pp. 225-227):

- a) o anumită omogenitate religioasă a populației dintr-un anumit teritoriu (catolicii polonezi sau cei irlandezi);

- b) existența unei „memorii”, a unei tradiții cultural-construite, care susține că acel teritoriu a fost de milenii locuit de sau atribuit în mod divin acelei populații și are, prin aceasta, valențe sacre (cele patru comitate din Irlanda – Ulster, Leinster, Munster și Connacht –, unde se crede că Sfântul Patrick i-a creștinat pe locuitorii de acolo; sau Israelul ca pământul promis);
- c) existența (pe acel teritoriu sau în jurul lui) a unei/unor populații de altă religie, percepute ca o amenințare (situația din țările fostei federații iugoslave sau din Cașmir);
- d) luptele pentru obținerea autonomiei naționale (situația din Palestina sau Cecenia).

Referințe

- Armstrong, Charles, 2016, Political religion. În Paul Corner & Jie-Hyun Lim (eds.), *The Palgrave Handbook of Mass Dictatorship*, Palgrave Macmillan, pp. 67-80.
- Brubaker, Rogers, 2012, Religion and Nationalism: Four Approaches, *Nations and Nationalism*, 18(1), pp. 2-20.
- Friedland, Roger, 2002, Money, Sex, and God: The Erotic Logic of Religious Nationalism, *Sociological Theory*, 20(3), pp. 381-425.
- Juergensmeyer, Mark, 2019, Religious Nationalism in a Global World, *Religions*, 10(2), p. 97.
- Rieffer, Barbara-Ann, 2003, Religion and Nationalism: Understanding the Consequences of a Complex Relationship, *Ethnicities*, 3(2), pp. 215-242.

Noile mișcări religioase (NMR)

Acest concept a apărut la jumătatea secolului XX pentru a circumscrie explozia unor noi forme religioase (unele desprinse din religiile instituționalizate, altele având aspectul unor religii populare și altele dând impresia că nu au aproape deloc note comune cu religiile revelate), pe de o parte, și, pe de altă parte, pentru a evita folosirea unor concepte-etichetă precum sectă sau cult, cărora li se atribuia o conotație negativă.

Ipostazele mereu în schimbare ale NMR pot fi clasificate după originile credințelor și modul lor de difuzare (Clarke, 2006, pp. 3-22; Dawson, 2006):

- a) unele NMR sunt forme religioase născute în și specifice unei zone, care au migrat apoi spre alte continente; spre exemplu, Societatea Internațională pentru Conștiința lui Krișna, Soka Gakkai, Siddha Yoga, Brahma Kumaris au fost aduse în Occident de misionari asiatici, la fel cum mișcări precum Biserica Unificării a reverendului Sun Myung Moon sau Biserica Universală și Triumfătoare întemeiată de Mark L. Prophet au urmat drumul invers, din Occident către continentul asiatic; la fel, mișcarea japoneză Sekai Kyūsei-kyō (Church of World Messianity) a fost promovată și s-a implantat în Angola, Congo, Mozambic, dar și în Brazilia, unde a cunoscut un succes aparte; simetric parcă, mișcarea braziliană Santo Daime a călătorit cu imigranții brazilienii și a devenit extrem de puternică în Japonia;
- b) alte NMR s-au dezvoltat din biserici și sisteme religioase existente: davidienii din adventism, kurozumikyo și tenrikyo din șintoismul japonez; Copiii lui Dumnezeu, Biserica Internațională a lui Cristos – din creștinism, iar Națiunile Islamului, bahá'í și Bawa Muhaiyaddeen – din islamism;
- c) unele NMR s-au format din și prin renașterea unor forme religioase cândva suprimate de marile religii sau pierdute în negurile istoriei, precum formele de neopăgânism de tipul druidismului, wicca, rozicrucianismul, Templul Soarelui, ocultismul, neoKabbala etc.;
- d) alte mișcări religioase sunt produsul contopirii unor religii diferite, precum Biserica Independentă Africană care combină creștinismul cu diverse credințe ale populațiilor africane, sau mișcarea New Age, o sinteză de elemente din cele mai variate religii ale planetei;
- e) multe NMR au apărut ca o reacție la exploatare, marginalizare sau aculturare forțată: este vorba de mișcări milenariste de tipul *ghost dance* a nativilor americani sau a culturilor *cargo* din Melanezia;
- f) o altă familie de NMR își trage rădăcinile din extrapolarea către religios a unor curente științifice (Biserica Scientologică, Silva Mind Control, Synanon) sau paraștiințifice referitoare la civilizațiile extraterestre: Aetherius, Heaven's Gate, Urantia, raelienii.

Oricât de diverse ar fi, NMR au unele note comune (Barker, 2020; Cowan & Bromley, 2015; Robbins & Lucas, 2007; Wessinger, 2005):

- sunt create și promovate de un lider carismatic, care se desprinde din structurile unei biserici instituționalizate sau apare din afara câmpului religios; susține că a primit un mesaj divin, că posedă o cunoaștere